

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
СЕРІЯ: ЛІТЕРАТУРА
Ч. 3

М.І. МАНДРИКА

ШЕВЧЕНКО Й ФРАНКО

Вінніпег 1957
Накладом Української Вільної Академії Наук

UKRAINIAN FREE ACADEMY OF SCIENCES
SERIES: LITERATURE
No. 3

M.I. MANDRYKA

SHEWCHENKO and FRANKO

Winnipeg 1957
Published by the Ukrainian Free Academy of Sciences
Printed by
The New Pathway
184 Alexander Ave., Winnipeg 2, Man.

ШЕВЧЕНКО Й ФРАНКО

(ДОПОВІДЬ В ТИЖНІ АКАДЕМІЧНИХ ВИКЛАДІВ УВАН У СТОЛІТТЯ Ів. ФРАНКА - ВІННІПЕГ)

Забираючи слово про поетів, хочу взяти, як символ до дальшого говорення, поетичне оповідання з Біблії, де сказано, що коли пророк Ілля відлітав на небо, то він скинув своєму наступникові, Єлісеєві, свій верхній одяг на знак передачі йому своєї пророчої місії.

Хоч прямого фізичного стику між Тарасом Шевченком і Іваном Франком і не було, бо Франкові було лише п'ять років у день смерти Шевченка, але пророчу місію Шевченка перебрав фактично аж Франко, і ніхто другий до нього.

Переходячи до суттєвої теми мого викладу, хочу завважити, що правдиве пізнання й оцінка історичної особи, себто особи, що діяла в минулому, буде тоді, коли наш дослід буде заснований на обставинах її історичного часу чи доби.

Отже, візьмемо добу появи на світ і пізніше на арену творчості Тараса Шевченка.

Це був час темної ночі над Україною, час страшної неволі нашого народу. Передтим закінчилась велика трагедія боротьби за останні залишки української державности й волі. Запорозька Січ розгромлена, природні багатства України загарбані московськими зайдами, народ закріпощено в панську неволю. Освіта знищена, ім'я України стерто з життєвої книги, витискалося навіть з пам'яті народньої.

Під таким тяжким тиском московського поневолення, українська провідна верства скапітулювала. Про Україну, як таку, вже ніхто не мріяв. Вважалося, що все на віки закінчено, поховано... Залишаються лише пісні про минуле, яке ... вже не вернеться. Зостанеться лише домашня культура.

Письменники, що з'явилися перед Шевченком, як ось Квітка-Основ'яненко, Артемовський-Гулак і інші, писали в рамках тієї ідеологічної капітуляції.

Виступ Івана Котляревського, батька нової української літератури, був співом соловейка перед ранком... Так і назвав його соловейком Т. Шевченко в своїй поезії "На вічну пам'ять Котляревському". Це був гарний і голосний спів солов'я, але не пророчий клич воскресення.

Ранком України, сонцем воскресення з'явився Тарас Шевченко.

Своїм незрівняним у силі, величі й красі словом він осіяв омертвілу пустелю України й воскресив її. Вона ожила й стала перед очима всіх, як земля обітована, але втрачена, і тепер віднайдена.

Як у чарівнім оповіданні про воскресення мертвих із воскресим Христом - мертві встали з гробів, так, осяяні животворним словом Шевченка, символічно встали з гробів діти України.

В цьому незрівняне історичне значення Шевченка, його справді пророча місія.

Можна сказати, що Шевченко вивів український народ із темної ночі безнадійності й загублення на поріг його власної землі обітованої, що тече медом і молоком, і сказав: "Вона ваша! Оволодійте нею!"

Але на цьому термін Шевченкової місії скінчився. "Вести" народ у його святу землю "обітовану" мали вже наступники Шевченка.

І тут ми приходимо до місії Івана Франка.

Коли Шевченко з'явився справді як післанець із неба, що мав проголосити визволення українського духа й заговорити, як той пророк, що віщує божественну волю, то поява Івана Франка була в сірій прозі нашої, сучасної йому, буденщини.

Що ж то була за доба виступу на історичну арену Івана Франка?

Терен Галичини, просякненої, як сам Франко сказав: "австрорутенським угодовством". Це був час гірких розчарвань в австрійських обіцянках, час польського панування, а в суто-українській дійсності домінування клерикальних і урядницьких кол та дрібного панства над зубожілим, упослідженим селянством, в атмосфері жидівського лихварства, споювання селян в одкупницьких корчмах і взагалі в атмосфері культурного й соціального маразму.

Треба згадати, що ще перед виступом Шевченка з першими його творами, Галичина мала вже Маркіяна Шашкевича, який у р. 1834 виготовив перший літературний збірник живою українською мовою, "Зоря". Одначе, церковна, таки своя "рутенська", цензура заборонила друк, а коли Шашкевич надрукував подібний збірник, в році 1837, в Мадярщині, в Пешті, під назвою "Русалка Дністровая", то знов таки наша "рутенська" цензура, що діяла іменем австрійського уряду, його заарештувала, і той збірник визволився з-під арешту аж у р. 1848, під час так званої "весни народів".

По "весні народів", коли Австрія справилася з своїми клопотами, наступила знов реакція. Коли ж заворушилися поляки проти Австрії, уряд останньої знов став ласкавий до українців і надавав багато обіцянок. Та скоро з поляками договорилися, і обіцянки так і залишилися обіцянками. Тому, в часі австрійських поразок у війні з Прусією (1863 р.) певна частина галицьких українців потягнулася думками до Росії, створивши собі хибну фікцію тотожності росіян з українцями і можливості жити під спільним дахом могутньої держави. В таких настроях, напр., перший університетський професор українознавства у Львові Яків Головацький перейшов на сторону Росії. Отже, вродилося галицьке "москофільство", поруч із більш тверезою течією "народовецькою". В цій нездоровій атмосфері культивувалася й покалічена "староруська" мова, так зване "язичіє", яка вже сама по собі вбивала всякі прояви письменства й віддалювала маси народу від тодішньої інтелігенції.

В такій атмосфері молодий Іван Франко, тоді студент (в р. 1874), пристав до москофільської течії, ввійшовши в склад видавництва студентського журналу "Друг".

Одначе, дуже скоро, під впливом листів Михайла Драгоманова до редакції "Друга", Франко, з своїм найтіснішим приятелем Михайлом Павликом і іншими, покинули москвофільство й пішли дорогою, вказаною Драгомановим, а саме - тісного зв'язку з живим (а не вимірним) українським народом на широке поле європейської культури.

Можна сказати, що Драгоманов став живим зв'язком між Шевченком і Франком. Відомо, що Драгоманов, будучи ще молодим студентом, виголосив знаменне слово над домовиною Шевченка, як би переймаючи його заповіт, щоб його проповідувати наступникам. Цей заповіт Шевченка Драгоманов приніс до Франка, і, як побачимо, Франко його виконав.

Треба тут сказати про місію Драгоманова. Як відомо, скоро після смерти Шевченка, в р. 1863, російський уряд заборонив українське письменство (указ Валуєва); трохи згодом ніби полегшало. Українські письменники й учені того часу - Чубинський, Антонович, Драгоманов, Житецький, Михальчук, Русов і інші - перемогали труднощі, скупчуючи свою працю коло заснованого ними в Києві "Південно-Західнього Відділу Географічного Товариства" ("Юго - Западного Отдела Географического Общества") (семидесяти роки), але в р. 1876 цар Олександр II видав нову повну заборону українського друкованого слова, а з цим почалися переслідування українських учених і письменників. М. Драгоманова, що вже був професором Київського університету, звільнено з праці. Тоді гурт українських учених, до якого належав Драгоманов, уговорив його виїхати закордон, щоб у вільному світі вести українську працю, а між тим і унапрямити український рух у Галичині.

Своєю невсипущою працею з закордону Драгоманов мав великий вплив на весь дальший хід українського культурно-політичного руху; з "етнографічного" застою, як про це будемо говорити далі, він вивів його на свіже європейське повітря, на широку дорогу світового розвитку з тих манівців, в яких опинилися українські провідні одиниці після смерти Шевченка під тиском російського деспотизму.

Сам Франко про цей період застою пізніше писав так: це був період "страшного й фатального затишку та застою" (М. Старицький. ЛНВ, 1902, кн. 5). Хоч би пригадати те, що напр. М. Костомаров, автор, між іншим, дуже цінних праць, в р. 1871 писав таке: "поднимає малоруский язык до уровня образованого, ли-тературного языка ... мысль соблазнительная, но ея несостоятельность высказалась с первого взгляда" (Поезия Славян, СПб. 1871). В перекладі: "піднімати українську мову на рівень освіченої літературної мови ... думка спокуслива, але її нездібність виявилась із першого погляду". А напр. П. Куліш, колишній співробітник і обожатель Шевченка, в своєму "Соборному посланні Галичанам" (р. 1871) писав: "Сам Шевченко поки йшов угору, поки його не одірвано від етнографічного джерела слова й чутива". Отже - зводилося все до "селянської" культури, лише як об'єкту, до широких шараварів і інших подібних атрибутів.

Драгоманов, покинувши російські кордони, взяв на себе місію вивести українство, в цілій народній масі, з того застою на широкий шлях європейського поступу до повнокровного, висококультурного національного суспільства, щоб український народ, - як він казав, - був культурний і заможний.

Драгоманова треба брати в культурно-політичних і суспільних обставинах його доби. В той час визвольна акція від російського абсолютизму велася спільними силами передових громадян тодішньої Росії, і українські визвольні сили прилучалися до більш сильних російських сил. Співпраця Драгоманова з революційними й так званими ліберальними російськими діячами йшла в тому ж напрямку^{*}). Драгоманівська програма федерації була в тих же ідейних напрямках, в яких було "Кирило-Методіївське Братство", бо в тих часах, коли Україна лежала в руїнах, поневолена, культурно осліплена заборонаю шкіл і письменства, ідея самостійности була лише далекою мрією, як казав Ів. Франко - "теоретичною". Ідея федерації була тоді спасенним маяком, де найбільш передові мислителі того часу надіялись знайти свободу і добробут для мас народу. Ще треба було "лупати скалу", щоб хоч трохи пробити дорогу вперед, куди вела світла зірка ідеї свободи. Те саме треба сказати й про "соціалізм" Драгоманова. Це були часи народження ідеалістичних соціалістичних ідей, які здавалися також виходом із того тяжкого стану, в якому був народ чи народи. Одначе наскільки Драгоманов був справжнім сином свого народу і розумів його інтереси, свідчить те, що він відкинув модний тоді Марксівський "жидівський" соціалізм, що нехтував селянство, а радив Франкові брати зразки загально-громадських організацій, що можуть рятувати наш селянський народ. І це ж Драгоманов писав, що "кожна одиниця українська, що піде працювати до чужинців, кожна копійка з української

кишені на неукраїнську справу, кожне слово, сказане не по-українськи, це випадок із української національної скарбниці".

Говорячи про Франка, не можна забувати його першого політично-суспільного учителя Драгоманова, як і його нерозлучного друга М. Павлика. На праці Франка відбилась печать духа Драгоманова, як і в певній мірі співробітництво Павлика. Одначе, треба підкреслити, що Франко перетворював цей вплив у своїй геніяльній духовій лябораторії в свої власні самоцінності. Вплив Драгоманова був лише тим вітром, що надував час-від-часу вітрила життєвої творчости Франка.

Сам Франко в своїй передмові до першого тому "Листів Драгоманова" завважує, що вплив Драгоманова не був на нього великий. Та треба згадати, що суперечки між Драгомановим і Франком виникали з великих вимог Драгоманова до Франка, якого Драгоманов уважав надзвичайно обдарованим талантами і працездатністю, і вимагав від нього більш досконалої праці та непохитности в "радикальній" поведінці. Напр., Драгоманов не допускав, щоб Франко стрічався з політичними противниками, тоді як Франко, за його власним висловом, "ходив часом на ради нечестивців". Вимоги Драгоманова надокучали Франкові і в останніх роках, коли був нервово хворий, він не міг переносити їх.

Вплив Драгоманова на Франка до самої смерти виявляється і описах Франка його хвороби - "Історія моєї хвороби", записаних під його диктат сином Андрієм. Там увесь час дух Драгоманова з'являється до Франка, і останній почуває себе винним перед ним. Як би викуп із тієї вини, Франко, з другим томом "Листів Драгоманова", виправляє кривду.

Щодо Шевченка то особливе значення Франка полягає в тому, що він став найкращим і тому справжнім інтерпретатором Шевченка і його вірним послідовником.

Наскільки він був відданий ідеям Шевченка свідчить те, що за своє життя він написав понад п'ятдесят наукових праць про нього, побіч зредагування та видання критично науково обробленого повного зібрання творів Шевченка (р. 1908).

Молодого Франка, після того, як він докладно пізнав і правдиво зрозумів своїм геніяльним розумом і чуттям твори Шевченка, вразили дві речі: поверховне малпування Шевченка різними авторами, яких Франко називав "епігонами Шевченка", та фальшива критика, себто оцінка творчости Шевченка видатними тоді письменниками.

Перший гострий виступ проти малпуючих епігонів Франко мав у журналі "Друг", в р. 1876, в рецензії на вірш С. Пасічинського. І з того часу й до останніх днів свого життя він побороював фальшивників Шевченка на всіх літературних полях - українських, російських, польських, німецьких. Він пильно стежив за всім, що з'являлося друком про Шевченка, і направляв фальш та перекручування. А Шевченка фальшували на всі способи, викидаючи нелюбі частини з його творів, підмінюючи слова й т. ін. з причин: політичних (щоб не гнівити австрійське начальство), соціальних (щоб не було бунту), клерикальних (щоб не було богохульства) і т. ін. Франкові власні переклади з Шевченка на німецьку мову заборонялись до вживання в школі ("щоб австрійське начальство не довідалось про те, як саме писав Шевченко"). Галицьке "рутенське" духовенство намагалось навіть заборонити Шевченка, а в ліпшому випадку - цензурувати його. Самого Франка було запрошено до колегії для цензурування творів Шевченка, щоб викинути з видання "шкідливі речі", але Франко таке запрошення відкинув із обуренням. Історика літератури, Ом. Огоновського, що вчив ніби то Шевченко заповідав "любити ворогів", себто коритися неволі й гнобленню, та П. Куліша, що в той час проповідував "мирне співжиття між панами й мужиками", Франко називає антиподами Шевченка.

З особливою силою він виступив проти оцінки Шевченка цими двома, тодішніми авторитетами, Огоновським та Кулішем. В р. 1881-2 він написав "Причинки до оцінення поезій Т. Шевченка". В цій праці, як признається Франко в листі до Драгоманова, Франкові йшло головно "о сокрушеніє Огоновського", якого він вважав шкідливим затемнювачем Шевченка.

В Шевченкові Франко бачив великого генія, який створив нову епоху в історії, піднявши велике духове повстання проти неволі, гноблення й неправди, як у відношенні до "малих отих рабів німих", себто народніх мас, так і до цілої України, як національного тіла. І в розумінні Франка це гасло повстання й невинної боротьби до повної перемоги мали далі нести послідовники чи наступники

Шевченка, будити ним живий народ, творити нові культурні та політичні цінності на тлі народнього життя і в самому тому щоденному житті. Отже, мусів бути повний і тісний зв'язок із народніми масами.

Тому епігонство формальних, відірваних від життя переспівувачів Шевченка наводило на Франка жах, як "період фатального затишку й застою".

Тому "ідеалістична естетика" Огоновського, себто поезія лише для краси й насолоди, ставлення ним Шевченка як бездушну ікону минулого, для Франка - це був непростимий злочин перед українським народом.

Для Франка Шевченко - це "могутній дух, яким він (Т. Ш.) надихнув нашу літературу, (і який) не переставав віяти..." (з рукописів в Архіві І. Франка, в Києві, ч. 152).

Для Франка Т. Шевченко - це небувалий перелім в історії суспільних відносин і літератури:

"На літературну арену, - каже Франко, - виступив простий мужик", який був до того лише етнографічним об'єктом, а тепер став динамічною силою, рушієм поневолених мас, великим чинником історичного процесу до культури, свободи й правди.

З прикладу Шевченка Франко виводить завдання письменства й мистецтва - служити живому народові (а не фікції), творити з джерел його життя, боротися за його долю, поступ, його дійсні інтереси.

П. Куліша, який із найближчого друга Шевченка, обернувся в своїх старших роках у його несамовитого ворога, на тлі пізнішої ненависти своєї до мужика, Франко переслідував своїм бичем критики до кінця. Аж коли Куліш помер (р. 1907, як каже один із відомих істориків літератури "жив дуже довго"), Франко відпустив його "надгробним" словом, сказавши: "Тільки смерть звільнила (його) від огидного вінка, який надів він сам на свою сиву голову".

Хоч Куліш намагався відособитися від Шевченка, показати, що він є самоцінний, але, на думку Франка, доля глумилася над ним - він залишився одним із безплідних епігонів Шевченка. "Даремно Куліш, - каже Франко, - вишліфовував зверхню форму віршів, щоб вона була ліпшою від "занедбаної" форми Шевченкових поезій; навіть найбільш занедбані ескізні Шевченкові вірші виходили сто раз мелодійніші, натуральніші від Кулішевих гладко підгембльованих полін." (Ів. Франко: Михайло Старицький). А тим часом Франко високо цинив позитивні праці П. Куліша (за молодших літ): "Чорну Раду", "Записки о Южной Руси", "Марусю Богуславку".

Великою силою Франко вважав поступову, тісно зв'язану з народнім життям і посвячену правдивим народнім інтересам літературу. Навіть про російську поступову літературу він каже: "Перший потужний, прилюдний удар на велику, наболілу рану суспільности - російське кріпацтво" зробила та література ("Світ", Львів, 1882). "Темне царство" російського абсолютизму й деспотії (яке так яскраво Франко характеризує в студії над Шевченковим "Сном" і "Кавказом") розбивала також російська революційна література й визвольні змагання так званих "Декабристів" (оспіваних і Шевченком), "Петрашевців" і їм подібних. Вплив цієї літератури й рухів Франко бачить і на Шевченкові, коли він перейшов від козацької романтики до "огнистої інвентиви".

Звідсіля його вимоги до поетів і письменників, як тих "каменярів", що торощать скелі на дорозі великих змагань до свободи і поступу.

Цілком у згоді з цими вимогами Франко згадує початки своєї праці та її ідеї в таких словах:

"В середині 70 років виступило на сцену нове, наймолодше покоління, до якого й себе я причисляю. Покоління це внесло в програму народовства нові домагання: крім теоретичної оборони самостійности українського народу, воно домагалось практичної оборони інтересів народу на полі економічним і соціальним, домагалось служби інтелігенції для інтересів робочого народу" (Твори, т. 20 - 1956, ст. 318, Київ)

Це й є виконання заповіту Шевченка - продовження праці за його прикладом на відбудову землі обітованої, української.

Як життя Шевченка було великою трагедією, так і життя Франка було тяжким і трагічним.

Трагедію Шевченка спричиняли, можна сказати, зовнішні сили - російські гнобителі українського народу. Його гнівна муза була обернена проти цих гнобителів; часами лише він обертався й проти своїх нечисленних слуг "отечества чужого". Для Шевченка ціла воля народу була закута; народ не міг тому діяти. Місія його була - перше всього розбити кайдани.

І проти Шевченка свої не виступали. Шевченка свої прийняли з першого слова як свого великого пророка. Не згадую деяких дрібних особистих нарікань і пізніших поодиноких кривосудів як ось Кулішевих, бо все це було краплею в морі.

Не те в житті Франка.

Франко прийшов, як наступник Шевченка, щоб орати ту землю обітовану, яку Шевченко віднайшов для свого народу; щоб "пробивати дороги в її лани неорані, давні перелоги" (за словами Куліша в час його позитивної творчості), щоб "лупати" скелі. Говорючи прозаїчними словами - вести тяжку працю освідомлення свого суспільства й виводу його з застою та інертності до живої акції боротьби за визволення й поступ.

Як згадано вже, Франко вийшов на арену праці в той час, коли галицьке суспільство ниділо в своєму москофільстві, а так зване народовство, скупчене коло "Товариства ім. Т. Шевченка" (засноване р. 1873) та журналу "Правда", створених головно заходами українських діячів з Наддніпрянщини, ниділо в своєму "австро-рутенському угодовстві". Франко, після його арешту, і з його радикальними (тоді ще так не названими) поглядами був поза дверима цих організацій.

З перших його кроків праці була проти нього - частина його рідного суспільства - духовенства, урядництва, інтелігенції; селянські маси не могли ще в цих обставинах себе виявляти.

Отже, Франка не допустили до професорства в університеті, двері до Товариства Шевченка були замикані для нього, з редакції "Діла" його "вигнали" і наказали не признаватися що він є "русин". Приходилось працювати в злиднях, на чужій роботі, під безперестанним цькуванням. Пробували його пригнути до себе, але не піддавався. Запросили цензурувати "Кобзаря" Шевченка, а він їм відповів: "Шевченко така риба, що не влазить ні з хвостом, ні з головою в сак австро-рутенської угодовщини". Співпрацюючи з Драгомановим, тримав постійний зв'язок із Києвом. Працював понад силу, і велич його талантів і знання пробивали йому дорогу.

І ось коли Київ прислав до Львова свого відпоручника проф. М. Грушевського, великі обдаровання Франка знайшли собі поле для праці. Як відомо, під тиском російських заборон українського слова й науки, передові діячі в Україні намагалися розвинути культурно-наукову працю у вільнішій під Австрією Галичині. Проф. В. Антонович та О. Кониський настоювали, щоб Товариство ім. Шевченка переформувати в наукове товариство. На загальних зборах товариства, 13 березня 1892 р., ухвала про це перейшла, але не було кому взятися до проводу. Таких людей як Драгоманов чи Франко навіть у члени товариства не приймали. Мусіли просити авторитетної людини з Києва, і в наслідок цього до Львова прибув на катедру в університеті і для проводу в товаристві ім. Шевченка молодий тоді проф. М. Грушевський (1894 р.) Уже в 1895 р. проф. Грушевський зорганізував товариство в справжню Академію Наук. Почали виходити "Записки" що-два місяці, "Джерела до Історії України-Русі" і "Пам'ятки української мови і літератури", "Етнографічний збірник", "Матеріяли до Україно-Руської етнології" і ін.

В широко закросних плянах він запросив до співпраці учених галицьких і закордонних, і першим - Івана Франка. Хоч Драгоманов уже був мертвий (1895), але і він, своїми працями, знайшов місце в товаристві: у "Збірниках філологічної Секції" вийшли 4 томи його праць.

З того часу праці І. Франка стали заповнювати публікації НТШ, а з кінцем 1897 р. Франко став співредактором "Літературно-Наукового Вістника", незважаючи на протести стовпів галицької інтелігенції. "ЛНВ" заступив "Зорю", яку НТШ видавало до 1897 р. Ще в р. 1884 Франко мав перебрати "Зорю" від Омеляна Партицького, але народовці були так цим перелякані, що негайно перекупили "Зорю" собі для Товариства ім. Т. Шевченка. І ось тепер "Зоря", яку, на пропозицію М. Грушевського, перемінили на "Літературно-Науковий Вістник", попадає до рук Франка. Не диво, що

на одному священничому зібранні було винесено протест, який і оголошено в журнальчику "Душпастир". Протести продовжувались, захопивши і деяких членів НТШ, у наслідок чого проф. Грушевський переніс видання ЛН Вістника до "Українсько-Руської Видавничої Спілки", і воно продовжувалось далі під редакцією Франка.

Співпраця проф. Грушевського й Франка, обох надзвичайно працездатних, стала золотою добою Наукового Товариства ім. Шевченка. Хоч дехто згадує про деякі розходження між цими двома велетнями українського духа, але такі розходження в довшій співпраці, особливо свобідних учених, є явищем природним, - з них родиться, як справедливо кажуть, істина. Франко високо цинив Грушевського. Про його "Історію України-Русі" Франко писав, що вона є "величавою основою української історичної науки й невичерпаним джерелом національне - політичного й сціяльно-культурного самопізнання й освідомлення, що вводить нас дійсно вперше в сім'ю європейських народів".

Проф. Грушевський увесь час опікувався Франком, під час його здоров'я й під час тяжкої й довгої недуги. Обидва, в своїм житті, ідеях і працях, символізували соборність України й суверенну її основу - широкі працюючі маси.

Як відомо, від р. 1908 і до смерті, р. 1916, Франко був дуже тяжко нервово хворий. Він увесь час працював і творив, але дух його був збентежений, фізичні сили підупадали, права рука остаточно стала спаралізованою. Ознаки цієї недуги проявлялися значно раніше, і це можна прослідити уже в збірці "З днів журби", пізніше в повісті "Величний Шум" і інших. Подібна нервова недуга мучила багатьох видатних людей, як Бодлер, Мопасан, Гофман, Келлер, Ньютон, Руссо і ін. У більшості вона переходила в "mania persecutiva" (манія переслідування).

Тяжкі обставини життя, "журба", а особливо переобтяження, перенапруження хоч би й геніального розуму, перевтома непереривною високого напруження працею - це привело Франка до недуги геніїв. Велике піднесення духа, творче надхнення... і на зміну - великий упадок сил, кров стає оловом, серце губить віру й любов, а приятель стає ворогом:

"Кожний мебель був мій ворог,
Кожна книжка то була
П'явка, що систематично
Кров і мозок мій пила.
Кожна добрість, то наївність,
Кожний друг, то хижий звір,
Кожна думка, то помилка,
Кожний спомин, то докір"...

(Із днів журби. 1900)

Але це був лише початок. Приблизно від 1906 до звичайних галюцинацій прийшли складні. Він уже вірив, що він має безпосередні побачення з померлими, що до нього часто з'являються духи Драгоманова, Костомарова, Веселовського, Наумовича і інших, судять і карають його і т. ін.

Останніх вісім років життя Франка -це найстрашніша його трагедія, трагедія праці й галюцинацій, творчості й упадку. Ніби взяв він на свої плечі за заповітом Шевченка, весь тягар недолі свого народу, всі гріхи вільні й невольні його синів за всі віки, ту величезну скелю, яку ще треба торошити довгі роки... І ніс це все до своєї смерті.

Залишається ще порівняти творчість Франка з творчістю Шевченка.

Шевченко - це поет "par excellence". Природна краса і сила його поезії неповторна. Його ніхто ще не перевищив і не перевищить, хоча ми мали й масмо надзвичайно талановитих поетів, твори яких мають свою чаруючу силу й красу. Він усе стоїть і буде стояти вище всіх. Бо коли й прийде може такий як і він велетень духа, він буде в іншій епосі і в іншій сфері творчості.

Всі твори Шевченка можуть бути вміщені в кількох томах. Він міг дати нам багато більше, і ніхто не знає до якої висоти творчості він міг дійти, наколи б російські деспоти не відібрали від нього

найкращих десяти років життя, років розцвіту його генія, і не вбили його фізичних сил. Але й те, що ми маємо, є великий національний скарб.

Поза поетичною творчістю Шевченко був талановитий артист-маляр, і саме це була основа його фізичного існування, його хліб. В московській неволі від нього було відібрано і перо, і пензель. Він не міг творити.

Шевченко, як було сказано, з'явився як сонце над темною ніччю України. Він освітив шлях до відродження, воскресив онімилу душу народу до життя й боротьби.

Франко прийшов, як його наступник, щоб переводити тяжку працю на шляху до відродження, переводити заповіджену боротьбу.

Тому творчість Франка відмінна й багатогранна. Він не тільки поет і повістяр, він публіцист, організатор, політик і учений, критик і філософ.

Його праці займають понад сорок томів. І не всі його праці рівноцінні: одні будуть безсмертними, інші мали чи мають значення лише в часі. Всі вони творчі й цінні, всі вони вели народ вперед, всі вони були тим молотом, що торощив скелю на дорозі до поступу й свободи.

Щодо поезій, то вони у Франка різної якості. Він не мав своїм завданням творити діаманти слова. Поруч з діамантами з-під його пера виходили слова науки й поради. Так звані дидактичні вірші він сам не ставив високо з погляду поетичної краси. Лише в ліричних творах, а особливо в збірці "Зів'яле листя", яка є суто біографічного характеру, де поет виспіває своє безмежне кохання, Франко досягає надзвичайної досконалості. Також його поема "Мойсей", найбільший його поетичний твір, є великим досягненням поетичного слова й сили.

Франко не мав часу на всі свої праці, які вважав своїм завданням виконувати. Поетичні твори чергувалися або йшли паралельно з іншою працею. Характерним є такий приклад. Коли до Франка загостив Михайло Коцюбинський, тоді ще лише початкуючий письменник, він знайшов Франка за двома працями: Франко сидів босий, плів рибацькі сіті і писав "Мойсея".

Коли б Франко написав лише свої дидактичні вірші, він не був би володарем душ, але його поетична творчість в цілому ставить його в ряди геніїв слова. А його велич в усій його многогранній сороклітній праці дала йому право стати одним із найбільших геніїв українського народу - першим і безперечним наступником Тараса Шевченка.

SLAVISTICA

A series relating to Slavic languages, literatures, cultures, ethnography, archeology etc., with special attention to the problems of Eastern Slavic world. Published by the Institute of Slavistics of UVAN in Winnipeg, Canada.

Appears three times a year:

No. 1. The tasks of Slavic Philology and Ukrainian Slavistics (in Ukrainian), Augsburg, 1948.

No. 2. V. Chaplenko: Ukrainisms in the language of M. Hohol (N. Gogol) (in Ukrainian, with a French resume), Augsburg, 1948.

No.3. Ivan Sydoruk: The problem of the Ukrainian White-Ruthenian Lingual Boundary (in Ukrainian, with English and German resumes 2 maps), Augsburg, 1948.

No. 4. J.B. Rudnyc'kyj: Slavic and Baltic Universities in Exile. (in English), Winnipeg, 1949.

No. 5. J. Byrych: A Page from Czech - Ukrainian Relations (in Ukrainian), Winnipeg, 1949.

No. 6. R. Smal-Stocky: The Origin of the Word "Rus" in English), Winnipeg, 1949.

- No. 7. V. Chaplenko: The Language of "Slovo o Polku Ihorevi" (in Ukrainian with an English resume), Winnipeg, 1950.
- No. 8. I. Mirtchuk: Das Daemonische bei den Russen und den Ukrainern (in German), Augsburg, 1950.
- No. 9. J.B. Rudnyc'kyj: Slavistica Canadiana A.D. - MCML (in English and Ukrainian), Winnipeg, 1950.
- No. 10. Geo.W. Simpson: The Names Rus', Russia, Ukraine and their Historical Background (in Engl.), Winnipeg, 1951.
- No. 11. Metr.I. Ohienko: An Early 17th cent. Ukrainian Russian Dictionary, (in Ukrainian and Russian), Winnipeg, 1951.
- No. 12. V.J. Kaye: Slavic Groups in Canada (in Engl.), Winnipeg, 1951.
- No. 13. P. Fylypovych: Hohol's (Gogol's) Ukrainian Background, (in Ukr.), Winnipeg, 1952.
- No. 14. W. Kirkconnell: Common English Loanwords in E. European Languages, (in English), Winnipeg, 1952.
- No. 15. J. B. Rudnyc'kyj: Slavica Canadiana A.D. 1951 (in English), Winnipeg, 1952.
- No. 16. J. Sherekh: Participium Universale in Slavischen. (in German), Winnipeg, 1953.
- No. 17. Lucyk G.M.: Old Church Slavic as a Religious Cult Language, (in Ukrainian with an English summary), Winnipeg, 1953.
- No. 18. J.B. Rudnyc'kyj: Slavica Canadiana A.D. 1952. (Multilingual), Winnipeg, 1953.
- No. 19. I. Sydoruk: Ideology of Cyrillo - Methodians. (in English), Winnipeg -Chicago, 1954.
- No. 20. P. Kovaliv: Ukrainian and the Slavic Languages, (in Ukrainian), Winnipeg, 1954.
- No. 21. J.B. Rudnyc'kyj: Slavica Canadiana A.D. 1953. (Multilingual), Winnipeg, 1954.
- No. 22 J.B. Rudnyc'ky j: Slavische und indogermanische Akzentdubletten (in German with English, French, Russian and Ukrainian summaries), Winnipeg, 1955.
- No. 23. W.J. Rose: Cradle Days of Slavic Studies - Some Reflections (in English), Winnipeg, 1955.
- No. 24. J.B. Rudnyc'kyj: Slavica Canadiana A.D. 1954 (Multilingual). Winnipeg, 1955.
- No. 25. V. Swoboda: The "Slavonice" Part of the Oxford Heptaglot Lexicon. A Ukrainian-Latin Vocabulary of the 1st Half of the 17th Century (in Ukrainian, English, and Latin). Winnipeg, 1956.
- No. 26. M.I. Mandryka: A Phase of Bulgarian-Ukrainian Literary Relations. Shevchenko's Influence on Bulgarian Poetry (in Ukrainian and Bulgarian), Winnipeg, 1956.
- No. 27. J.B. Rudnyc'kyj: Slavica Canadiana A.D. 1955 (Multilingual). Winnipeg 1956
- Price: \$0.50 per copy (No. 25 - \$1.00)

*) Між іншим рос. учений А. Пипін, з яким Драгоманов вів переписку довгі роки і через якого містив українські матеріяли в журналі "Вестник Европы", - був одним з тих, що несли на своїх раменах труну Т. Шевченка.